

1988

þÿ — ± ¾ ¹ ¿ À ¹ Ã Ä ¯ ± Ä É ½ ± ³ ¹ ¿ » ¿ ³ ¹ 0 1

Zacharopoulos, Nikos

<http://hdl.handle.net/11728/6880>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΝΙΚΟΥ ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Η ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Η ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΩΝ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

“Αν δέν παρέλειπε κανείς νά λάβει σοβαρά υπόψη τά πικρόχολα σχόλια άναφορικά μέ τό περιεχόμενο τών άγιολογίων, συναξαρίων καί όλων τών άλλων σχετικῶν μέ αὐτά κειμένων, τίς εἰρωνεῖες καί άμφιβολίες ὡς πρός τήν ιστορική πιστότητά τους, πού κατά καιρούς καί πάντοτε έκτοξεύθηκαν από λογίους καί μή, λογοτέχνες καί γενικότερα συγγραφεῖς ἤ καί από μέρους αὐτοῦ τοῦ άπλοῦ λαοῦ, δέν θά ἦταν ὅμως δυνατό νά μή σταθεῖ στίς παρατηρήσεις πάνω στό θέμα πού μᾶς άπασχολεῖ τοῦ ἐξαίσιου ιστοριοδίφη, μεγάλου Χαρτοφύλακα καί Χρονογράφου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, Μ. Γεδεών. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ γίνονται μέ άφορμή σχολίων τοῦ Νικόλαου Κομνηνοῦ Παπαδόπουλου, τοῦ Κωνσταντίου Α΄ τοῦ από Σιναίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Νικόδημου Καλλιβούρση, τοῦ Νάξιου μοναχοῦ καί τοῦ Κεδρηνοῦ, τοῦ ιστορικοῦ. Τά σχόλια καί οἱ παρατηρήσεις τοῦ Μ. Γεδεών πάνω σ΄ αὐτά άφήνουν νά φανεῖ ἡ άνάγκη γιά διερεύνηση τοῦ ὄλου άγιολογικοῦ ὕλικοῦ, γιά κριτική τοποθέτηση άπέναντι σ΄ αὐτό, γιά «περικοπή τών περιττῶν καί φωτισμό τών σκοτεινῶν», γιά «ριζική καί πλήρη άνακάθαρση καί συμπλήρωση τών πολλῶν κενῶν», γιά περιφρούρηση τοῦ ἱεροῦ τους περιβόλου, ἔτσι ὥστε νά μή εἶναι εὐκολο νά διεισδύσουν σ΄ αὐτόν «οἱ τολμηροί ψευδευλαβεῖς καί άμύητοι»¹. Οἱ παρατηρήσεις αὐτές εἶναι ιδιαίτερα σοβαρές καί άπηχοῦν τίς άπόψεις ὄλων ἐκείνων πού άναζητοῦν τήν άλήθεια καί άγωνίζονται γιά τήν άποκατάστασή της σ΄ ὄλους τούς τομεῖς καί δράσης τοῦ ανθρώπου. Εἶναι γνωστό βεβαίως ὅτι πρός τήν κατεύθυνση αὐτή στράφηκαν ὄλες οἱ σύντονες προσπάθειες καί γιά ἴδρυση καί λειτουργία άγιολογικῶν κέντρων². Πέρα ὅμως από τό σκοπό αὐτό, πού άποτελεῖ, κατά κάποιον τρόπο, τήν ἄρση, ὀφείλουμε νά έκτείνουμε τίς προσπάθειές μας καί

1. Οἱ ἐκφράσεις στά εἰσαγωγικά άνήκουν στόν Σωφρόνιο Εὑστρατιάδη, Ἐγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, χ.τ., χ.έ., σ.θ΄.

2. Ἡ ἴδρυση Ἐγιολογικοῦ Κέντρου στήν πόλη μας από τόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης άποτελεῖ ἀξιόλογη προσπάθεια πρός αὐτήν τήν κατεύθυνση.

πρός τή θέση, δηλαδή τήν ἐνίσχυση μέ μαρτυρίες, κατά τό δυνατό ἀδιάσειστες, τῆς ἱστορικότητος τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων. Ἡ περίπτωση πού ἐδῶ ἐκθέτομε στρέφεται πρὸς αὐτήν τήν κατεύθυνση καί ὑπηρετεῖ ἀκριβῶς αὐτόν τόν σκοπό.

Στό πολυσέλιδο ἀρχεῖακό ὑλικό τοῦ Δωρόθεου Βουλησμά, ἱεροκήρυκα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, πού μέ ξέχωρη φροντίδα διαφυλάχθηκε στή Μονή τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, βρέθηκε καί ἡ ὑπ' ἀριθμ. 1 Ἐπιστολή του³, «Βουλησμά ἱερεῖ Νικολάω, Σμύρνηθεν 1763 Ἄπρ. κε'»⁴ ἢ «Τῷ Βουλησμά πατρί, Ἀπριλίου 25»⁵ ἢ «Τῷ ἐμῷ π/ατ/ρί σμύρνηθεν αψζγ' ἄπρ. κε', σελ. 1»⁶.

Τό κείμενο⁷ αὐτό ἀποτελεῖται ἀπό 137 στίχους ἀπό τούς ὁποίους οἱ τελευταῖοι 78 ἀπαρτίζουν ἓνα ἀπό τά ἀξιολογότερα ἀγιολογικά κείμενα τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας καί εἰδικότερα ἐκεῖνα πού ἀναφέρονται στό μαρτύριο τῶν Νεομαρτύρων, ὅπως αὐτό τοῦ Ἁγίου Δήμου ἢ Δημητρίου⁸, γιά τό ὁποῖο θά γίνει λόγος.

Τό χειρόγραφο εἶναι αὐτόγραφο⁹, χωρίς ἐπίτιτλο, καί ἀρχίζει ἀμέσως μέ τήν προσφώνηση τοῦ Δωρόθεου Βουλησμά πρὸς τήν «... ἐλλόγιμον καί παμπόθητον... κορυφήν», τόν αἰδεσιμότατο καί φιλοστοργότατο πατέρα του. Τό κείμενο προσυπογράφεται ἀπό τόν «ἐν ἱεροδιακόνοις» υἱό Δωρόθεο καί φέρει ἡμερομηνία καί τόπο σύνταξῆς του «Σμύρνηθεν α.ψζγ' Ἀπριλίου κε'»¹⁰.

3. Βλ. Πίνακα ἐπιστολῶν τοῦ Βουλησμά στό Ν. Ζαχαρόπουλου, *Δωρόθεος Βουλησμάς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ ἐπιστολῶν*, Θεσσαλονίκη 1969, σ.190 κ.έ.

4. Βλ. *Κώδικα 514 (6021) Μονῆς Παντελεήμονος*, Ἁγίου Ὁρους, σ. 56.

5. Βλ. *Κώδικα 516/6020/Μονῆς Παντελεήμονος*, Ἁγίου Ὁρους, σ. 6.

6. *Ὁ.π.*, χ.σ.

7. Τό κείμενο ἐκδόθηκε στό Ν. Ζαχαρόπουλου, Ἐνεκδοτὴ πηγὴ γιά τό μαρτύριο καί τά θαύματα τοῦ Νεομάρτυρα Δήμου ἢ Δημητρίου. Ἀνάτυπο ἀπὸ τόν Τόμο *Τιμητικό ἀφιέρωμα στὸν Ὁμότιμο καθηγητὴ Κωνσταντῖνο Δ. Καλοκὴρη τῆς ΕΕΘΣ* σ. 162-165.

8. Τά σχετικὰ μέ τόν Νεομάρτυρα βλ. στά Ἐνυπόγραφα ἄρθρα, «Δημήτριος ὁ ἐν Σμύρνη Νεομάρτυς» *ΘΗΕ*, τόμ. 4ος, στ. 1068-1069, καί *ΘΧΕ*, τόμ. 2ος, στ. 1230-1232, Σάθα Κ., Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Βενετία 1872-1876, τόμ 3ος, σ. 609, *Θρακικά*. Ἐκτακτον τεῦχος ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Παράρτημα 3ου τόμου, Ἀθῆναι 1931, σ. 221, Παπαδόπουλου Χρυσ. *Οἱ Νεομάρτυρες*, Ἀθῆναι 1970, σ. 83, Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Ἀθῆναι 1961, σ. 184-186, Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, χ.τ.,χ.έ.,σ.111.

9. Περισσότερες λεπτομέρειες σχετικὲς μέ τό χειρόγραφο βλ. Ζαχαρόπουλου Ν., «Ἐνεκδοτὴ πηγὴ γιά τό μαρτύριο...», σ. 144 κ.έ.

10. Ἀπὸ παραδρομὴ στή μελέτη μας πού παραπάνω μνημονεύσαμε σχετικὰ μέ τό ἀνεκδοτο αὐτό χειρόγραφο ἀντὶ τῆς 25ης Ἀπριλίου σημειώθηκε ἡ 21η (κα'). Βλ. τήν ὀρθὴ ἀναγραφὴ στό Ν. Ζαχαρόπουλου, *Δωρόθεος Βουλησμάς...*, σ. 190.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι τὸ μαρτύριο τοῦ Δήμου ἢ Δημητρίου δραματίστηκε στή Σμύρνη, ὅπου διέμενε ὁ Βουλευσμᾶς¹¹ κατὰ τὸ ἔτος 1763 ἀλλὰ καί κατὰ τὰ τρία ἔτη πρὶν ἀπ' αὐτό. Τονίζομε ἰδιαίτερα τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Βουλευσμᾶ στή Σμύρνη μέχρι τὴν ἡμέρα πού μαρτύρησε ὁ Δήμος, γιατί αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔνδειξη γιὰ τὸ πόσο καλά μπορούσε νὰ γνωρίζει πρόσωπα καί πράγματα στή Σμύρνη ὁ νέος καί γεμάτος ζήλο σπουδαστής, ἔτσι ὥστε καί οἱ πληροφορίες πού παρέχει γιὰ καθετὶ πού συμβαίνει σ' αὐτήν, κατὰ τεκμήριο, νὰ εἶναι ἐμπεριστατωμένες. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι σπάνιες οἱ περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἔχομε μαρτυρίες πού νὰ καθορίζουν τὴν ἐγγύτητα τοῦ χρόνου συγγραφῆς τῶν πηγῶν μέ τὰ συμβάντα. Στὴν προκείμενη μάλιστα περίπτωση μιλοῦμε γιὰ μιὰ ἐγγύτητα ἢ ὅποια φθάνει τὰ ὄρια, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τῆς ταύτισης χρόνου συγγραφῆς τῆς πηγῆς καί διαδραμάτισης τῶν γεγονότων. Τὸ μαρτύριο τοῦ Δήμου συνέβη στὶς 10 Ἀπριλίου 1763 καί ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βουλευσμᾶ φέρει ἡμερομηνία «α.ψξγ' Ἀπριλίου κε'». Ἐπομένως μόλις δεκαπέντε μέρες ἀπέχουν τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς σύνταξης τῆς πηγῆς μας. Συνήθως οἱ πληροφορίες πού παρέχονται μέ γραπτές μαρτυρίες, πού ἐκούσια προσφέρει ὁ συντάκτης τους - καί οἱ γραπτές μαρτυρίες κατὰ κανόνα εἶναι ἐκούσιες¹² - εἶναι τόσο ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἔχει μεσολαβῆσει τόσος χρόνος μεταξύ γεγονότος καί μαρτυρίας, ἢ πηγῆ ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της σὲ τόσο ἀπομακρυσμένο τόπο ἀπ' ἐκεῖνον πού διαδραματίστηκαν τὰ γεγονότα, μεσολάβησαν, τέλος, τόσες διεργασίες τοῦ γεγονότος σὲ ἄτομα καί σὲ ὁμάδες, ὥστε νὰ εἶναι φυσικό νὰ ἀναμένονται ἀλλοιώσεις καί παραποιήσεις, ἐξωραϊσμοὶ καί ἐξομαλύνσεις. Ἐτσι παραμένει ἀποψη ἀναμφισβήτητη ὅτι ἡ χρονικὴ ἀπόσταση μιᾶς πηγῆς ἀπὸ τὰ γεγονότα παίζει βασικὸ ρόλο ὡς πρὸς τὴν ἀθθεντικότητά τῶν πληροφοριῶν καί ἐπομένως τὴν ἀξιοπιστία της¹³.

Ἡ ἀξία τῆς πηγῆς μας δέν ἔγκειται μόνο στὸ γεγονὸς τῆς χρονικῆς ἐγγύτητάς της πρὸς τὰ συμβάντα ἀλλὰ ἀκόμη καί στὸν παραγωγὸ της καθὼς καί στὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες αὐτὴ ἔχει συσταθεῖ.

Ὁ Δωρόθεος Βουλευσμᾶς ὑπῆρξε μιὰ ἀξιόλογη προσωπικότητα¹⁴

11. Γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Βουλευσμᾶ στή Σμύρνη βλ. ὁ.π., σ. 15 κ.έ.

12. Βλ. τὰ σχετικὰ μέ τίς ἐκούσιες καί ἀκούσιες ἱστορικὲς μαρτυρίες στὸ L' histoire et ses méthodes «encyclopédie de la Pléiade». Volume publiée on la direction de Charles Samaran, χ.τ., 1961, σ. 1351.

13. Τὰ σχετικὰ μέ τίς ἱστορικὲς πηγές βλ. ὁ.π., σ. 1207 κ.έ.

14. Γιὰ τὴ ζωὴ καί τὸ ἔργο τοῦ Βουλευσμᾶ βλ. Ζαχαρόπουλου Ν., *Δωρόθεος Βουλευσμᾶς...*

του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνων. Λόγιος πού διατήρησε έπαφή με όλες τις εξαιρετες προσωπικότητες¹⁵ τής έποχής του, άμεση προσωπική ή με άλληλογραφία¹⁶, ιεροκήρυκας τής Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας¹⁷, κοσμογυρισμένος¹⁸, θά έλεγε κανείς, ικανός διορθωτής και εκδότης βιβλίων¹⁹ και σπουδαίος αγωνιστής πού έλαβε μέρος στους ιδεολογικούς άγώνες τής έποχής του²⁰, ο Βουλευσμάς άσφαλώς είναι μιά έξέχουσα φυσιογνωμία τής περιόδου για τήν όποία έδω γίνεται λόγος. Και είναι φυσικό νά άποδίδει κανείς ιδιαίτερη σημασία στα εκφράσματα και τις ιστορικές πληροφορίες πού λαμβάνει από πρόσωπα τέτοιας έμβέλειας και άκτινοβολίας. Πέρα όμως από τήν ποιότητα εκφρασμάτων πού όρθώς άναμένει και βρίσκει κανείς, κυρίως ως προς τις ιστορικές πληροφορίες, σέ πρόσωπα όπως ο Βουλευσμάς, ο τόπος στον όποιο παράγεται ένα εκφρασμα παίζει σημαντικό ρόλο. Ο περίγυρος διαμορφώνει τό ύφος και τό ήθος των εκφρασμάτων. Η Σμύρνη στην προκείμενη περίπτωση ως τόπος παραγωγής τής πηγής μας είναι χώρος ο όποιος εύκολα δέν μπορούσε νά δεχθεί εκφράσματα χαμηλής ποιότητας, με «ιστορικές» άνακριβείς πληροφορίες, χωρίς σοβαρή κριτική. Η έποχή άκόμη, πρέπει έδω νά προσθέσουμε, παρουσιάζεται άρκετά ήλεκτρισμένη εξαιτίας του γεγονότος ότι έχομε έξαρση έξισλαμι-

15. Ένδεικτικά μόνο άναφέρομε μερικές από τις προσωπικότητες με τις όποιες είχε στενές σχέσεις ο Δωρόθεος Βουλευσμάς. Αυτές ήταν άνάμεσα στους λογίους οι Εδγένιος Βούλγαρις, Νικηφόρος Θεοτόκης, Νικόδημος Άγιορείτης, Νεόφυτος Κασοκαλυβίτης, Άθανάσιος Πάριος, Δανιήλ Κεραμεύς, στους πατριάρχες οι Άβράμιος, πατριάρχης Έροσολύμων, Άνθέμιος, πατριάρχης Άντιοχείας, Γρηγόριος Ε΄, Κύριλλος, Νεόφυτος, Σωφρόνιος, πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, στους ήγεμόνες και άρχοντες οι Καλλιμάχης Άλέξανδρος, Καμαράσης Άλέξανδρος, Μάνος Άλέξανδρος, Άλέξανδρος Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτος, Μουρούζης Άλέξανδρος και πολλές άλλες μεταξύ των γυναικών των ήγεμόνων (Δόμνες), μητροπολιτών και επισκόπων, εμπόρων και γενικώς ανθρώπων πού διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στα πράγματα του τόπου μας. Βλ. λεπτομερή κατάλογο όνομάτων στον πίνακα άποδεκτών έπιστολών του Δωροθέου Βουλευσμά στο Ν. Ζαχαρόπουλου, *Δωρόθεος Βουλευσμάς...*, σ. 183 κ.έ.

16. Βλ. τό πλήθος των άποδεκτών των έπιστολών του *δ.π.*

17. Τή δράση του ως ιεροκήρυκα τής Μεγάλης του Χριστού Έκκλησίας βλ. *δ.π.*, σ. 26-45.

18. Πραγματοποίησε πολλά ταξίδια, επισκέφθηκε πολλές χώρες και παρέμεινε για άρκετό χρονικό διάστημα σέ όρισμένες πόλεις τους πού ήταν κέντρα δράσης και πολιτισμού τής έποχής, όπως Βιέννη, Τεργέστη, Βενετία, Λειψία, Όδησός, Μόσχα, Ίάσι κ.ά.

19. Βλ. τά σχετικά στο Ν. Ζαχαρόπουλου, *δ.π.*, σ. 76 κ.έ.

20. *Ο.π.*, σ. 126 κ.έ.

σμῶν²¹, πράγμα πού φυσικά στρέφει τό ἐνδιαφέρον ὄλων πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν σχετικῶν αὐτῶν γεγονότων. Ἡ σθεναρὴ ἄμυνα τῆς πατρῴας πίστεως ἀπὸ μέρους ὀρισμένων Χριστιανῶν προξενεῖ ιδιαίτερη ἐντύπωση καὶ ἐνθουσιάζει τοὺς πιστοὺς. Ὁ σεβασμὸς πού ἐπιδεικνύεται πρὸς τοὺς μάρτυρες τῆς περιόδου αὐτῆς καὶ ἡ τιμὴ μέ τὴν ὁποία περιβάλλεται ἡ μνήμη τους εἶναι ἀπόλυτα δικαιολογημένη καὶ δείχνει, κατὰ κάποιον μέτρο, τὴ ζωτικότητα τῆς Ἐκκλησίας²² κατὰ τὴν περίοδο πού ἐξετάζομε. Τὰ σχετικά μέ τό βίο καὶ τὰ θαύματά τους πολὺ γρήγορα καθίστανται γνωστά σ' ἓναν εὐρύτερο κύκλο Χριστιανῶν καὶ πολὺ σύντομα καταγράφονται καὶ ἔτσι συγκροτοῦνται οἱ σχετικές ἀγιολογικές πηγές, οἱ ὁποῖες, ὅπως φαίνεται, ἔχουν μιά σοβαρὴ ἐγγύτητα πρὸς τὰ γεγονότα²³. Αὐτὴ τὴν ἀμεσότητα πρὸς τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἐγγύτητα πρὸς τὰ γεγονότα ἔχει καὶ ἡ πηγὴ μας.

Ἡ ἀξία τῆς ὁμως γίνεται ἀντιληπτὴ καὶ ἀπὸ τό γεγονός ὅτι ὑφίσταται καὶ μιά δευτέρη πηγὴ, ἀναμφισβήτητα μεταγενέστερη ἀπ' αὐτὴν καὶ πού ἡ σύγκριση μαζί τῆς ἀφήνει νά φανεῖ ἡ ὑπεροχὴ τῆς.

Τὴ δευτέρη χρονικά καὶ ἀξιολογικά πηγὴ τὴν ὀφείλομε στὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη, πού στὸ *Νέο Μαρτυρολόγιό* του περιέλαβε κι ἔτσι διέσωσε τὰ σχετικά μέ τό μαρτύριο τοῦ Νεομάρτυρα Δήμου ἢ Δημητρίου²⁴. Μ' αὐτὴ καὶ μόνο, ἀπὸ ὅσα γνωρίζομε, ἔγινε γνωστός ὁ Νεομάρτυρας στὸ πλήρωμα τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἅγιος Νικόδημος δέ δήλωσε, στὴν προκείμενη περίπτωση, ποιά ὑπῆρξε ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλήσε τίς πληροφορίες του. Πάντως γνωρίζομε ὅτι εἶναι σύγχρονος τοῦ Μάρτυρα²⁵ καὶ ὅτι, ὅπως διαπιστώσαμε ἀπὸ σχετικὴ ἔρευνα²⁶, μπορούσε νά ἔχει τίς πληροφορίες του ἀπὸ αὐτόπτες καὶ αὐτήκοους μάρτυρες τῶν γεγονότων, γιατί ἡ παραμονὴ του στὴ Σμύρνη συμπίπτει, πολὺ πιθανά, μέ τὰ ἔτη ἀπὸ τό 1765 μέχρι τό 1770²⁷. Ἄν λάβει κανεῖς ὑπόψη ὅτι τό μαρτύριο ἔλαβε χώρα

21. Γιά τοὺς ἐξισλαμισμούς βλ. Βακαλόπουλου Α., *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Δ' Τουρκοκρατία 1669-1812. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνοδος καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 87 κ.έ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

22. Πρβλ. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Νέον Μαρτυρολόγιον...* σ. 9-10.

23. Βλ. ἐνδεικτικὰ Νικοδήμου Ἁγιορείτου, ὁ.π., σ. 29,67,69,71,73 κ.ά.

24. *Ὁ.π.*, σ. 184 κ.έ. Πρβλ. Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας...*, σ. 111.

25. Ὁ Νεομάρτυρας μαρτύρησε τό ἔτος 1763 καὶ ὁ Ἅγιος Νικόδημος γεννήθηκε τό ἔτος 1749 καὶ ἀποδήμησε στὸν Κύριο τό 1809.

26. Βλ. τὴ μελέτη μου «Ἀνέκδοτη πηγὴ γιὰ τό μαρτύριο...».

27. *Ὁ.π.*, σ. 147.

τό 1763, τότε ή πιθανή συλλογή τών σχετικῶν πληροφοριῶν ἀπό τόν Νικόδημο ἔγινε ὕστερα ἀπό δύο μέχρι ἑπτά χρόνια. Τό πιθανότερο καί πάλι εἶναι ἀμέσως μετά τήν ἔλευσή του στη Σμύρνη νά πληροφορηθῆκε ἕνα τέτοιο γεγονός, πού, ὅπως καί παραπάνω τονίσαμε, προσεῖλκε τήν προσοχή ὄλων καί ἀποτελοῦσε γεγονός πού ιδιαίτερα συγκινοῦσε τούς Χριστιανούς. Ἔτσι ἡ ἀποσιώπηση ἀπό τόν Νικόδημο τῆς πηγῆς ἀντήλησης τῶν πληροφοριῶν μπορεῖ νά σημαίνει ὅτι, κατά κάποιον τρόπο, αὐτός ὁ ἴδιος ἀποτελεῖ τόν πρῶτο ἄμεσο σχετικό πληροφοριοδότη²⁸. Φυσικά ἐδῶ πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόδημος δέν παρέδωσε «αὐθωρεῖ» γραπτῶς τίς πληροφορίες του, πράγμα πού μόνο ἔγινε ὅταν τό 1794, δηλαδή ὕστερα ἀπό παρέλευση ἀπό τά γεγονότα τριάντα περίπου χρόνων, ἐκδόθηκε τό *Νέο Μαρτυρολόγιο*. Ἄν βασίστηκε σέ κάποιον σχετικό σημείωμά του ἢ ἀπέδωσε τελείως ἀπό μνήμης ὅσα εἶχε πληροφορηθεῖ στη Σμύρνη, νεαρός σπουδαστής στη Σχολή τῆς Σμύρνης, δέν μᾶς εἶναι γνωστό. Ἔτσι, φυσικά, δικαιολογοῦνται οἱ κάποιες διαφορές πού ὑφίστανται μεταξύ τῆς πηγῆς μας καί τῶν πληροφοριῶν πού διασώθηκαν ἀπό τόν Ἅγιο Νικόδημο. Αὐτό ὅμως πού ἐμᾶς ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει δέν εἶναι οἱ διαφορές αὐτές, πού εὐκολα δικαιολογοῦνται, μιά πού ἀναφέρονται σέ κάποιες λεπτομέρειες καί δέν προσβάλλουν τήν ἀξιπιστία τῆς πηγῆς, ἀλλά ἡ ἀνταπόκριση τοῦ μύθου στά γεγονότα, ἡ ἀπήχηση τῶν γεγονότων στους συγχρόνους τοῦ Νεομάρτυρα καί ἡ πιστότητα τῆς ἀποδιδόμενης κοινωνικῆς διάστασης τῶν συμβάντων. Ὡς πρὸς τό πρῶτο σημεῖο παρατηρεῖται, φυσικά, νά διαγράφεται σαφῶς καί στίς δύο πηγές ὁ μύθος πού ἐξυπηρετεῖ τίς ἀνάγκες τῆς χριστιανικῆς Κοινότητος. Ἡ χριστιανική Κοινότητα ἐπιζητεῖ τήν ἐπιβεβαίωση τῆς δυνάμει τῆς πίστεως, πού ἐμφανίζει ζωντανή τήν Ἐκκλησία καί δείχνει τήν ἀδιάσπαστη συνοχή της ἀπό τήν ἵδρυσή της μέχρι τό παρόν, κι ἀκόμη κάνει ἐμφανῆ τά ἀποτελέσματά της στήν καθημερινή ζωή μέ τή θεραπευτική ὀρισμένων δυσάρεστων καταστάσεων τίς ὁποῖες ὑφίστανται οἱ πιστοί εἴτε ὡς ἀπόρροια τῆς ὑπαρξῆς τοῦ κακοῦ στόν κόσμο εἴτε ὡς μέσο γιά φρονηματισμό καί τελείωση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἄλλα στοιχεῖα τά ὁποῖα παρεμβάλλονται σ' αὐτά, ὅπως βιογραφικά στοιχεῖα, ἡ σχέση τοῦ Μάρτυρα μέ τούς ἀπίστους, οἱ πιέσεις γιά ἀλλαξοθηρσεία, τό μαρτύριο, ὁ ἐνταφια-

28. Ὁ Θεόκλητος Διονυσιάτης, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης. Βίος καί τά ἔργα του 1749-1809*, Ἀθήναι 1959, σ. 237, λέει ὅτι «ὁ ἱερός Νικόδημος συνέλεξε 75 ἀνέκδοτα μαρτύρια - τινά τῶν ὁποίων συνέγραψεν ὁ Καυσοκαλυβίτης παπα-Ἰωνᾶς ἄτινα καί ἐξέδωκε...».

σμός, τὰ σχετικά μέ τό λείψανό του καί τέλος ἡ ἀπότιση τιμῆς πρός αὐτόν. Τό σχῆμα αὐτό παρουσιάζεται ικανοποιητικά καί στίς δύο πηγές καί δέ δημιουργεῖ προβλήματα μέ τούς πλεονασμούς ἢ μέ τίς ἐλλείψεις ἀπό τήν μιᾶ στήν ἄλλη πηγή. Ἔτσι ἡ ἀνταπόκριση στό μῦθο πού παρουσιάζει ἡ μεταγενέστερη πηγή δέ φαίνεται νά παραποιήσε τίποτε ἀπό τήν αὐθεντική ἀρχική πηγή, στά βασικά τουλάχιστο σημεῖα τοῦ Μαρτυρίου. Ὁ μῦθος ἐξυπηρετεῖ τίς γενικές σχετικές ἀνάγκες τῶν πιστῶν χωρίς νά περιλαμβάνει φανταστικά στοιχεῖα καί ἐφευρήματα, προκειμένου νά ὑπηρετηθοῦν οἱ «ἐννομοί», φυσικά, σκοποῖ του.

Ὡς πρός τό δεῦτερο καί τρίτο σημεῖο ἔχει νά παρατηρήσει κανεῖς ὅτι ἡ ἀπήχηση τῶν γεγονότων στόν κοινωνικό περίγυρο καί ἡ διάστασή τους περιγράφονται καί στίς δύο πηγές χωρίς σοβαρές διαφοροποιήσεις, μέ καταφανή ἀπλότητα καί χωρίς ὑπερβολές.

Πέρα ἀπό αὐτές τίς γενικές παρατηρήσεις, εἶναι ἀπαραίτητο νά σημειώσουμε τίς διαφορές, νά τίς σχολιάσουμε καί νά τίς ἀξιολογήσουμε.

Στά βιογραφικά στοιχεῖα παρουσιάζεται ἡ πηγή μας πληρέστερη ἀπό ἐκείνη τοῦ Νικοδήμου, πράγμα πού δηλώνει ὅτι οἱ μεταγενέστεροι δέν κατέβαλαν προσπάθεια αὐθαίρετης συμπλήρωσης τῶν βιογραφικῶν στοιχείων καί ὅτι τούς διέφυγαν κάποιες λεπτομέρειες. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Νικόδημος παρουσιάζει τήν ἐπαγγελματική ιδιότητα τοῦ Μάρτυρα μονολεκτικῶς, ὁ Βουλευσμάς προβαίνει σέ λεπτομερέστερη περιγραφή τοῦ πράγματος, ἐξηγώντας ὅτι ἦταν «δοῦλος» σέ ἀγαρηνό πού εἶχε «διβάρι» καί ἀπασχολοῦσε ἀρκετούς ἐργάτες, μέ τούς ὁποίους πραγματοποιοῦσε τήν «ἄγραν τῶν ἰχθύων». Ἀκόμη ὁ Βουλευσμάς ἀναφέρεται στήν ἡλικία τοῦ μάρτυρα καί τῆ μόρφωσή του λέγοντας ὅτι, ὅταν ὀδηγήθηκε στό μαρτύριο, εἶχε «εἰκοσιπενταετῆ ἡλικίαν» καί ἦταν «ἀναλφάβητος», λεπτομέρειες γιά τίς ὁποῖες δέν κάνει λόγο ὁ Ἅγιος Νικόδημος. Ὅρισμένες, τέλος, διαφορές ἀνάμεσα στίς δύο πηγές πού σαφῶς δείχνουν ὅτι ἡ δεύτερη χρονικῶς πηγή παρουσιάζεται ὅπως ἀξιόπιστη, γιατί δέν ἐπιχειρεῖ καθόλου νά καλύψει τυχόν κενά ἢ νά ὑπερβάλει σέ λεπτομέρειες, εἶναι ἀπαραίτητο ἐδῶ νά τονισθοῦν.

Ὁ Βουλευσμάς σημειώνει τήν ἄμισθη προσφορά ἐργασίας τοῦ Μάρτυρα γιά ἕνα χρονικό διάστημα δεκατριῶν μηνῶν, τό ἀκριβές χρηματικό ποσό πού ἔλαβε ἀπό τόν κύριό του, δηλαδή ἐφτά γρόσια, γιά κάποιες, ἀνάγκες του, καί τόν τρόπο θανάτωσής του, πού ὕστερα ἀπό βασανιστήρια, μέ διττή διάνοιξη τῆς κοιλιακῆς χώρας μέ κοντό, καί ἀποκεφαλισμό. Ὁ Νικόδημος περιορίζεται νά ἀναφέρει ὡς χρόνον ὑπη-

ρεσίας του Μάρτυρα στον «όθωμανό εξουσιαστή» έναν ολόκληρον χρόνον, χωρίς να προχωρεί σε ακριβέστερο προσδιορισμό του χρονικού διαστήματος. Ἀκολουθώντας τήν ἴδια τακτική, μιλάει γιά χρέος ἀπλῶς του Μάρτυρα πρὸς τόν αὐθέντη του χωρίς νά καθορίζει τό ποσό καί τέλος σημειώνει γενικῶς τό θάνατό του μέ ἀποκεφαλισμό χωρίς νά ἀναφέρει καί πάλι τίς λεπτομέρειες γιά τίς ὁποῖες, ὅπως παραπάνω τονίστηκε, κάνει λόγο ὁ Βουλευσμάς πού βρίσκεται ἐγγύτερα στά γεγονότα. Ἄξιο προσοχῆς εἶναι ὅτι οἱ λεπτομέρειες πού παραλείπονται ἀπό τόν Νικόδημο, στή διήγησή του, δέν καταστρέφουν διόλου τόν μῦθο καί οὔτε δημιουργοῦν ὁποιοδήποτε ἄλλο πρόβλημα σχετικό μέ τήν ἀξιοπιστία καί τήν ἀξία τῆς πηγῆς.

Ὡς πρὸς τό μαρτύριο τοῦ Ἁγίου ὑφίστανται στίς πηγές μας ὀρισμένες διαφορές σέ λεπτομέρειες, τίς ὁποῖες ὀφείλομε νά σχολιάσουμε, γιά νά ἀντιληφθοῦμε καί πάλι τήν ἀξιοπιστία τῆς ἀγιολογικῆς πηγῆς γιά τήν ὁποία κάνομε λόγο.

Ὁ Ἅγιος Νικόδημος δέν ἀναφέρεται καθόλου στό γεγονός τῆς τοποθέτησης δεσμῶν στό Μάρτυρα, πρὶν ἀπό τή φυλάκισή του, ἐνῶ σημειώνει ὅτι ἡ πρώτη ἐνέργεια τῶν διωκτῶν του ἦταν νά τόν ραβδί-σουν καί νά τόν ὑποβάλουν σέ «πολλάς παιδεΐας» μεταξύ τῶν ὁποίων, καί μετά τή φυλάκισή του, ἦταν ἡ σύσφιξη τῶν ποδιῶν του στό «κούτσουρον» μέ ἐναποθέτηση σκληρῶν ἀντικειμένων, ὅπως τούβλων, ἀνάμεσα σ' αὐτό καί στά πόδια του γιά ἐπαύξηση τοῦ μαρτυρίου του. Ἡ τελευταία αὐτή λεπτομέρεια δέν ἀναφέρεται ἀπό τόν Βουλευσμά, ὁ ὁποῖος περιορίζεται νά μνημονεύσει, ἀρκετά λιτά, τό ραβδισμό καί τά ραπίσματα μέ τά ὁποῖα ὁ Μάρτυρας παιδεύτηκε. Ἔτσι ἡ ἀναφορά τοῦ Νικοδήμου, γιά τήν ὁποία γίνεται λόγος, βρίσκεται μέσα στό γνωστό περιεχόμενο τοῦ μοτίβου τῶν μαρτυρίων, πού τελικά δέν ἀφαιρεῖ ἢ δέν προσθέτει τίποτε ἢ παρουσία τῆς ἢ ἡ ἀπουσία τῆς ἀπ' αὐτό.

Οἱ μεγαλύτερες διαφορές τῆς μιᾶς πηγῆς ἀπό τήν ἄλλη παρουσιάζονται στή διήγηση τῶν θαυμάτων. Ἐδῶ, ἀρχικῶς, πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι οἱ διαφορές αὐτές εὐκόλα μποροῦν νά δικαιολογηθοῦν, ἂν λάβει κανεῖς ὑπόψη ὅτι τά θαύματα μέ τή χάρη τοῦ Ἁγίου καί Μάρτυρα γίνονταν κάθε φορά πού οἱ Χριστιανοί προσέτρεχαν σ' αὐτόν μέ πίστη, ὅποτε καί χρονικῶς τό ἕνα μποροῦσε νά ἀπέχει ἀπό τό ἄλλο, ἔτσι ὥστε καί οἱ πηγές, προφορικές προσωπικές ἢ γραπτές μαρτυρίες, νά μή περιλαμβάνουν τό σύνολό τους.

Ὁ Νικόδημος παρουσιάζει ἕνα ἐπιπλέον θαῦμα, χωρίς αὐτό ὅμως νά ἔχει ἰδιαίτερη, κατά τή γνώμη μας, σημασία γιατί συμβαίνει στήν

ἴδια οἰκογένεια, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος, μὲ τὸ δεύτερο κοινὸ στίς δύο πηγές μας θαύμα κι ἀκόμη γιατί ἡ ἀναφορά του δέ γίνεται σέ ἐντυπωσιακὴ μεταβολὴ κάποιας δυσάρεστης κατάστασης. Ἡ θεραπεία τοῦ πληγωμένου δάχτυλου ἑνὸς ράφτη, πολλές φορές, συμβαίνει χωρὶς τὴν ἄμεση καὶ ἐμφανῶς θαυματουργικὴ ἐπενέργεια τῆς θείας δύναμης. Ἔτσι ἢ ὁ Βουλευσμὰς ἀγνοοῦσε τὸ γεγονὸς ὡς μὴ σημαντικὸ ἢ ὡς τέτοιο δὲν θέλησε κἄν νὰ τὸ ἀναφέρει.

Ἡ παράλειψη, ἐξάλλου, ἀπὸ μέρους τοῦ Νικόδημου νὰ ἀναφέρει τὸ γεγονὸς τῆς ὀριστικῆς διακοπῆς τοῦ λοιμοῦ²⁹, πού μάλιστα τὴ Σμύρνη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πού θανατώθηκε ὁ Μάρτυρας, χάρις στὴν ἔκχυση, ὅπως λέει ὁ Βουλευσμὰς, τοῦ αἵματος τοῦ Μάρτυρα, πού «ἠγίασεν... τὴν γῆν», δὲν πρέπει ἰδιαίτερος νὰ μᾶς ἐντυπωσιάσει, γιατί εἶναι κάτι ξέχωρα γενικὸ συμπερασματικὸ κάτω ἀπὸ διεργασίες προσωπικῆς ἐμπειρίας καὶ ἀντίληψης.

Τέλος οἱ ἀναφορές τοῦ Νικόδημου σέ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἔλαβαν χώρα μετὰ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Μάρτυρα, πού δὲν περιλαμβάνονται στὴ διήγηση τοῦ Βουλευσμᾶ, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι αὐτὰ, φυσικά, διαδραματίστηκαν πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς σύνταξης τῆς διήγησης τοῦ Βουλευσμᾶ. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ, ἡ θεραπεία δηλαδὴ ἀτόμου, τὸ ὁποῖο μάλιστα κατονομάζεται ὡς Ἰωάννης Ἀσλάνογλου, ἀπὸ «κεφαλαλγίαν» δὲν παρουσιάζει παρόδοξες ἰδιαιτερότητες πού νὰ προκαλοῦν ἀμφισβητήσεις καὶ ἀντιρρήσεις, μιά πού δὲν παραβιάζονται οἱ πύλες τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας καὶ λογικῆς.

Τὸ ἄλλο ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Μάρτυρα καὶ φαίνεται προσανατολισμένο πρὸς τὸ γενικὸ σχετικὸ μοτίβο πού ἀναφέρεται συνήθως στὴν ἀνάδυση «γλυκύτατης εὐωδίας» ἀπὸ τὸ λείψανο. Στὴν προκείμενη περίπτωση ἡ ἀναφορά αὐτὴ παρουσιάζεται καὶ ἐμμέσως μὲ τὴν ἀνάδυση τῆς «γλυκύτατης εὐωδίας» ἀπὸ τὸν Χίο ἱερέα Ματθαῖο πού ὑπηρέτησε τὴν ἀνακομιδὴ, πράγμα πού ἔγινε ἀντιληπτὸ ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες τοῦ πού αὐθημερόν ἐπισκέφθηκε στὸ «ἐν Σμύρνη Μπαιζεστένιον». Γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ κανένα σχόλιο δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνει, ἀφοῦ δὲν ὑφίστανται συγκριτικὰ στοιχεῖα.

Ἄν μείνει κανεὶς στίς λίγες ἀλλὰ χαρακτηριστικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις, ἀφοῦ φυσικά διαβάσει μὲ προσοχὴ τίς δύο πηγές γιὰ τίς ὁποῖες ἔγινε λόγος, διαπιστώνει πόσο κοντὰ βρίσκεται ἡ μιά πρὸς τὴν ἄλλη,

29. Γιὰ τοὺς λοιμούς πού ἐνέσκυψαν κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας βλ. Παπαρούνη Π.Ν., *Τουρκοκρατία*, χ.τ.,χ.έ, σ. 282 κ.έ.

πόσο σεβασμό αποπνέουν προς τὰ γεγονότα καί τέλος μέ πόση εἰλικρίνεια ὑπηρετοῦν τό σχετικό μῦθο. Ἔτσι ἔχομε τουλάχιστο ἓνα ἀκόμη δεῖγμα πού μᾶς πείθει γιά τήν ἀξιοπιστία τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, ἐνῶ ἐμφανίζεται καί πάλι ἐπιτακτική ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναζήτησης τῶν βασικῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν πού θά ἐπιτρέψουν τή σύγκριση τοῦ ὑφιστάμενου ἀγιολογικοῦ ὕλικου μέ ἀναγνωρισμένες ἀναμφισβήτητες πηγές καί ἴσως, ὅπου αὐτό θά εἶναι ἀναγκαῖο, τή διόρθωσή του. Ἄς μή λησμονοῦμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ζεῖ χάρι στή ζωή τῶν Ἁγίων καί Μαρτύρων της καί ἡ ἀναβάπτιση τῶν πιστῶν της στή ζωή καί τό μαρτύριό τους δίνει τήν ἀπαραίτητη ἀνανέωση, τή δυναμική στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καί τή διαχρονική ἐνότητά της.